

Az önjavítási jelenségek magyar nyelvű spontán, baráti társalgásokban

Tar Cintia¹

¹*SZTE BTK Általános Nyelvészeti Tanszék*

Abstract

In spontaneous, everyday conversations, we can observe regularities and patterns that are repeatedly produced by the speakers during the conversation (Iványi, 2001). Such regularities can also be observed in the repair mechanism. The study seeks to answer whether the ten repair operations described by Schegloff (2013), namely, replacing, inserting, parenthesizing, deleting, aborting, recycling, searching, sequence-jumping, reformatting, and reordering, appear in Hungarian spontaneous conversations, and if so, how; and whether or not variations can be observed in each operation compared to Schegloff's definitions. In addition, the study also examines the frequency of each repair operation. I researched this using spontaneous, casual everyday conversations. The study revealed that replacing, inserting, parenthesizing, deleting, aborting, recycling, searching and sequence-jumping in Hungarian correspond to the English observations. There were, however, some discrepancies, which are the following: reformatting did not appear in my corpus. Furthermore, in the English *delicate* type of searching, the speaker deliberately delays a potentially offensive term (Schegloff, 2013), whereas in my example, the speaker searches for a word that is appropriate to the situation and does not produce an offensive, unpleasant term. In sequence-jumping, the current speaker interrupts the turn-constructional-unit by producing an inappropriate unit, thereby interrupting the action and exiting the sequence (Schegloff, 2013). In contrast, in my study, the turn of the current speaker is interrupted by his partners, the original speaker produces a response reaction to this, and thus he himself abandons the previous turn and exits the sequence. In the case of the reordering, it was suggested that the reordered form is an inherent recycling. However, in this case, the inserting required a change in word order, since the inserted element was in a focal position, and therefore the affix had to be reordered after the verb. The frequency order of repair operations is as follows: recycling, searching, replacing, inserting, aborting, parenthesizing, sequence-jumping, deleting, and reordering.

Email address: tarcinti05@gmail.com (Tar Cintia)

1. Bevezetés

1.1. A kutatás elméleti háttere

A konverzációelemzés empirikus módon, hangfelvételek és videóanyagok rögzítésének segítségével vizsgálja a társalgások – különös tekintettel a spontán társalgásokra – struktúráját, hogy hogyan alakítják a beszélgetőpartnerek a beszélgetéseket. A hangsúly itt az alakításon van, hiszen a konverzációelemzés nem kész-egészként tekint a társalgásokra, hanem annak a folyamatát kutatja, hogy a beszélgetőpartnerek hogyan hozzák létre lépésről lépésre a beszélgetést, és ezáltal produkálják újra és újra a szituációkat (Iványi, 2001). A konverzációelemzés szerint a javítási jelenségek a társalgások olyan természetes velejárói, amelyek megszakítják a beszéd cselekvés folytonosságát azért, hogy kezeljenek egy, a produkció, az észlelés vagy a megértés során felmerülő lehetséges hibát, problémát (Schegloff et al., 1977). A javítás biztosítja, hogy ezeknél a felmerülő problémáknál a beszélgetés ne fagyjon meg, hanem zavartanul folytatódjon tovább, hogy az interszubszeptivitást, vagyis a valóság közös értelmezését fenntartsa vagy helyreállítsa. Azokat a pontokat, ahol a beszéd során fellépnek ezek a problémák, a konverzációelemzés problémaforrásnak (*trouble-source*) vagy javítandónak (*repairable*) nevezi (Schegloff et al., 1977; Kitzinger, 2013). Habár a javítás a beszéd mint cselekvés természetes velejárója, a különböző nyelvekben különbözőképpen működhet, hiszen befolyásolja a javításra alkalmas lehetséges nyelvtani források készlete (Schegloff, 2007; Kitzinger, 2013).

A javítási folyamatban megkülönböztetünk javításkezdeményezést (*repair initiation*) és a javítás eredményét (*repair outcome*) (Schegloff et al., 1977). A javítást kezdeményezheti, illetve végrehajthatja a problémaforrást produkáló beszélő és a beszélgetőpartner is. Amikor a problémaforrást produkáló beszélő hajítja végre a javítás kezdeményezését és magát a javítást is, önkezdeményezett önjavításról beszélünk (Schegloff et al., 1977). Az önkezdeményezett önjavítás esetén az aktuális beszélő megszakítja a beszéd folytonosságát azon a ponton, ahol javítandónak véli a mondanivalóját, és valamilyen javítási jelenséggel javítja azt.

Az önkezdemenyezett önjavítások típusait Schegloff (2013) írja le összefoglalóan. Eszerint tíz különböző, úgynevezett javítási műveletet (*repair operation*) különböztethetünk meg. Ez a tíz javítási művelet a csere (*replacing*), a beszúrás (*inserting*), a zárójelezés (*parenthesizing*), a kihagyás (*deleting*), a törlés (*aborting*), az ismétlés (*recycling*), a keresés (*searching*), a szekvenciaugrás (*sequence-jumping*), az újraformázás (*reformatting*) és az újrendezés (*reordering*) (Schegloff, 2013).

A csere esetén a beszélő helyettesít egy már kimondott szót vagy egy nagyobb szerkezeti egységet egy másik elemmel, miközben megtartja azt az érzetet, hogy ugyanazon megnyilatkozáshoz tartozik a kicserélt rész (Schegloff, 2007). A javításban részt vevő kifejezések (*replacement terms*) lehetnek például antonimák, szinonimák vagy alternatív formulák (pl.: *told-said*) (Kitzinger, 2013). Szavak cseréje esetén a beszélő ugyanolyan szintaktikai szerepet betöltő szóra cseréli a problémaforrást alkotó szegmentumot, így a kicserélt beszédszakasz maga is felveszi azokat a toldalékokat, amelyek a cserélendő szón is megvannak.

A beszúrás felfüggeszti a folyamatban lévő fordulókonstruációs egységet (*turn-constructive unit*, a továbbiakban TCU), visszaugrik egy korábbi pontra, beszúr valamilyen egyszerű vagy összetett elemet, és megismétli a korábban elhangzott részt (Wilkinson & Weatherall, 2011; Németh, 2014). A beszúráshoz tehát mindig társul ismétlés. Az ismétlést ebben az esetben a konverzációelemzés nem elemzi külön javítási műveletként, mert a beszúráshoz inherens módon kapcsolódik a korábbi elem ismétlése (Wilkinson & Weatherall, 2011). Kitzinger (2013) példái alapján megállapítható, hogy a forduló általában beszúrás nélkül is grammatikus és érthető lenne, de a beszélő a beszúrt elem nélkül problémásnak tekinti a fordulót. A beszúrás fő funkciója tehát nem egy nyilvánvaló hiba javítása, hanem egy, az aktuális beszélő által problematikusnak vélt szakasz módosítása, finomra hangolása (*fine-tuning*).

A zárójelezés mint javítási művelet produkálásakor a beszélő „zárójelesen” beszúr egy megjegyzést, hozzáfűznivalót a fordulóba, amelyet fontosnak vél közölni a beszélgetőpartnereivel. A hangsúly itt a beszúráson van, hiszen ez a javítási művelet a beszúrás nagyobb terjedelmű formájának tekinthető. A be-

szúrás műveletével ellentétben azonban a beszélő egy egész szintaktikai szerkezetet ékel be a TCU-ba. Ez a jelenség leginkább a történetmesélés sajátossága, melynek célja, hogy a beszélő meggyőződjön arról, hogy beszélgetőpartnerei tudják követni a történetét, vagyis, hogy fenntartsa vagy helyreállítsa az interszubjektivitást mint a társas interakció egyik alapkövét. Ez a jelenség leginkább TCU-ba beágyazódva jelenik meg (Lipóczy, 2020).

A zárójelezéshez – ahogyan a beszúráshoz is – társulhat ismétlés. A beszélő gyakran megismétli a zárójeles megjegyzés előtti egységet (Kitzinger, 2013). Ez azonban a beszúrással ellentétben nem inherens módon kapcsolódik a javításhoz, nem törvényszerű, hanem inkább a mondanivaló követhetőségét biztosítja keretező funkciót ellátva. Ilyenkor az ismétlés nem tekinthető javítási műveletnek. A zárójelezés gyakran akkor jelenik meg, amikor a beszélő nem biztos abban, hogy elmesélte-e már az adott történetet, és megerősítést vár. Ilyen például a *nem tudom, meséltem-e már* formula, amely gyakran kérdés formájában jelenik meg: *vagy ezt meséltem már nektek?* (Lipóczy, 2020). Előfordulhat az is, hogy egy, a történethez nem szorosan kapcsolódó, de háttérinformációként szolgáló megjegyzést szűr be a beszélő annak érdekében, hogy fenntartsa vagy helyreállítsa a valóság közös értelmezését (Lipóczy, 2020).

A kihagyás esetén a beszélő töröl egy vagy több elemet, amelyet már teljesen vagy részlegesen produkált. A cserével ellentétben itt a beszélő úgy javít, hogy nem egy másik elemmel helyettesíti, hanem teljesen kihagyja, úgy tesz, mintha el sem hangzott volna az adott elem (Schegloff, 2013). A javítandó elem részleges kimondása alatt azt értem, hogy a beszélő már majdnem kimondta a szót, kifejezést, de még nem ment teljesen végbe az artikuláció. Ez a részleges kimondás együtt jár a szó elvágásával (*cut-off*), amely a legtöbb esetben a javításkezdeményezést jelzi. Ez az ún. megszakításos javításkezdeményezés (Németh, 2014). A szó elvágása mellett inherens ismétlés is kapcsolódhat a kihagyáshoz (Schegloff, 2013).

A törlés kapcsolatban áll a kihagyással annak alapján, hogy mindkét esetben egy korábbi egység elhagyása történik. Törlés alkalmazásakor azonban a beszélő az egész korábbi egységet, legtöbbször az egész TCU-t elhagyja (Scheg-

loff, 2013). Mivel egy fordulókonstruációs egységgel minimum egy cselekvést végre kell hajtania a beszélőnek (Iványi, 2001), így magát a cselekvés korábbi verzióját törli, és azt fogalmazza meg másképpen, vagyis kicseréli egy másik megfogalmazással. Ennek alapján a törlés sokkal szorosabb kapcsolatban áll a cserével, mint a kihagyással.

Ismétlés végrehajtásakor a beszélő újratermészt egy beszédrészt, amely rendszerint közvetlenül azelőtt hangzott el. Ez a beszéd rész lehet lexikális vagy kvázilexikális elem (Rieger, 2003; Németh, 2014), de lehet egy több összetevős, TCU-nál kisebb egység is (Schegloff, 2013). Fontos, hogy a konverzációelemzés csak akkor tekinti az ismétlést javítási műveletnek, ha az valamilyen produktív, észlelésbeli vagy megértésbeli problémát kezel (Kitzinger, 2013; Németh, 2014). Ennek értelmében tehát nem tekinthető javításnak a nyomatékosító funkciót betöltő ismétlés (pl.: *nagyon nagyon*).

Az ismétlés mint javítási művelet gyakran időnyerési stratégiaként funkcionál. Ilyenkor a beszélőnek nagyobb mentális erőfeszítést kell tennie, hogy előhívja a soron következő egységet, az ismétléssel pedig időt nyer, amíg sikerül előhívnia a keresett szót, kifejezést a mentális lexikonból (Gósy, 2005). Amikor a beszélő ismétlésekkel, szünetekkel és egyéb megakadásjelenségekkel késlelteti a soron következő kifejezést, szókeresésről beszélünk. Ahogy a világ nyelveiben, megfigyelhető a magyarban is, hogy ezek a késleltető elemek általában tartalmas szavak előtt jelennek meg, különösen olyanok előtt, amelyeket nem mindennap használ a beszélő. Megfigyelhető az is, hogy sokkal gyakoribb a funkciószó-ismétlés, mint a tartalmas szó ismétlése (Gyarmathy, 2009). Ennek oka, hogy a tartalmas szavak nyitott, míg a funkciószók zárt szóosztályba tartoznak. Emellett pedig a tartalmas szavak között sokkal gyakoribbak a ritkán használatos kifejezések, ami még tovább növeli az előhívás nehézségének mértékét (Fox et al., 2009). Mivel a magyarban a fráziskezdő elemek gyakran funkciószók, amelyek közvetlenül megelőzik a tartalmas szót, így a beszélők, hogy késleltessék a tartalmas szó produkálását, megismételhetik a tartalmas szó előtti elemet, vagyis a funkciószót (Németh, 2020). Mindez azt támasztja alá, hogy az ismétlés, különösen a funkciószók ismétlése időnyerésre is szolgálhat.

Az ismétlés másik lehetséges funkciója az átfedéskezelés (Schegloff, 1987). Az előbbivel ellentétben itt nem egy kifejezés előhívása, hanem az egyszerre beszélés, vagyis az átfedés (*overlap*) jelenti a problémát. Ilyenkor az aktuális beszélő magánál akarja tartani a szót, de belép egy másik résztvevő, ami veszélyezteti az aktuális beszélő fordulójának végrehajtását. Schegloff (2013) ezt a jelenséget *surviving turn*-nek nevezi, amely az ismétlést végrehajtó beszélő fordulójának „túlélését”, „életben tartását” biztosítja (Schegloff, 2013).

A keresés szorosan összefügg az ismétléssel. A korai konverzációelemző tanulmányok kizárólag a szókeresésre korlátozták a keresést (Schegloff, 2013), ma már azonban egy nagyobb, szélesebb skálára terjesztették ki. A keresésnek két altípusát különböztetjük meg (Schegloff, 2013). Az egyik altípusba azok a jelenségek tartoznak, amikor valaminek a pontos megnevezése, például egy bizonyos személy neve, egy helyszín, egy tárgy pontos megnevezése vagy akár egy szak-kifejezés előhívása okozhatja a problémát. Ez az ún. *precise* típusú keresés (Schegloff, 2013; Kitzinger, 2013). A *precise* típusú keresést hezitációs jelenségek és esetleges ismétlések kísérhetik.

A keresés másik fajtája az ún. *delicate* típusú keresés. A *delicate* típusú keresés nem szókeresés, tehát nem egy pontos kifejezés előhívása okozza a problémát. A beszélő tudatosan késleltet egy kényes, többnyire tabu kifejezést, amelyet valamilyen oknál fogva nem illendő kimondani az adott kontextusban (Schegloff, 2013; Kitzinger, 2013). Ezek lehetnek sértő megjegyzések, betegségekkel, szexualitással kapcsolatos kifejezések, trágár kifejezések és a politikailag inkorrekt kifejezések (lásd még: Ullmann (1967) tabu-tipológiája). A beszélő ebben az esetben tisztában van azzal, hogy kényes kifejezést fog mondani, ezért hezitációs jelenségeket produkál, mint például a szünetek és az *öö*-zés, amellyel kifejezi a kifejezéshez való viszonyát, vagyis, hogy kényesnek, potenciálisan sértőnek tartja (Lerner, 2013).

A szekvenciaugrás több szempontból hasonló a törléshez, mégis külön kell kezelnünk. Amíg a törlés megtartja az eredeti cselekvést másképpen megfogalmazva, addig a szekvenciaugrás úgy szakítja meg a folyamatban lévő TCU-t, hogy egy egészen más, a fordulóhoz egyáltalán nem odaillő TCU-ba kezd a be-

szélő, vagyis teljesen elhagyja a folyamatban lévő cselekvést, és ezzel megszakítja az előző szekvenciát (Schegloff, 2013).

Az újrendezés egy olyan művelet, amely ugyancsak a törléssel áll kapcsolatban. Az újrendezést az újraformázáshoz hasonlóan grammatikai dimenzióban lehet megragadni. A beszélő a folyamatban lévő TCU-jának a szórendjét nem ítéli grammatikusnak, ezért újraprodukálja, azaz újrendezi az egész TCU-t vagy annak egy részét az általa helyesnek vélt szórenddel (Schegloff, 2013). Ez főképp olyan nyelvekre jellemző, amelyeknek kötött szórendjük van, mint például az angol vagy a német (Kitzinger, 2013).

Az újraformázás szintén hasonlóképpen működik, mint a törlés. Az újraformázás azonban a törléssel ellentétben csupán grammatikai dimenziókban értenődő (Schegloff, 2013), például amikor a beszélő egy kijelentést kérdéssé formáz át.

1.2. A kutatás motivációja és célja

A javítási jelenségek angol nyelvben való vizsgálata a konverzációelemzés elméleti keretén belül igen széleskörű szakirodalommal rendelkezik. A magyar nyelvre vonatkozóan a pszicholingvisztika (pl.: Gósy, 2004Gósy, 2004) és a fonetika (pl.: Horváth, 2014) gyakran kutatott területe, azonban a konverzációelemzés elméleti keretén belül még nem született olyan tanulmány, amely a Schegloff (2013) által jellemzett tíz, önkezdemenyezett önjavító javítási művelet mindegyikét vizsgálta volna a magyar nyelvben. Eddig ebben az elméleti keretben még csak négyet, a cserét, a beszúrást, az ismétlést és a törlést vizsgálták (Németh, 2017).

Kutatásom célja a Schegloff (2013) által leírt tíz javítási művelet, vagyis a csere, a beszúrás, a zárójelezés, a kihagyás, a törlés, az ismétlés, a keresés, a szekvenciaugrás, az újraformázás és az újrendezés magyar nyelvű kvalitatív és kvantitatív vizsgálata a konverzációelemzés elméleti keretén belül.

A kutatási kérdések a következők:

- (i) Megjelenik-e mind a tíz javítási művelet a magyar nyelvű korpuszomban?

- (ii) Ha megjelenik mind a tíz művelet, milyen azonosságok és különbségek figyelhetők meg az angol nyelvű előfordulásokhoz képest?
- (iii) Milyen gyakoriságot mutatnak az egyes javítási műveletek?

A hipotézisek szerint:

- (i) A magyar nyelvű saját korpuszban előfordul mind a tíz, Schegloff (2013) által leírt javítási művelet.
- (ii) A javítási műveletek többnyire azonosságokat mutatnak. Az azonosságok a javítási jelenségek természetes, univerzális jellegét erősítik (Fox et al., 2009), azonban azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a javítási jelenségeket és műveleteket befolyásolhatják a különböző nyelvek grammatikai tulajdonságai, így feltehetőleg lesznek bizonyos eltérések, amelyek a szerkezeti különbségekből fakadhatnak
- (iii) Mivel a magyar nyelvre vonatkozóan nem született még olyan tanulmány, amely mind a tíz javítási jelenséget vizsgálta volna, így nincsenek számadatok sem a gyakoriságukról. Németh (2012) vizsgálatában azt találta, hogy a magyarban többször fordul elő ismétlés, mint csere, így ez alapján feltételezem, hogy az ismétlések száma megelőzi a cserék számát.

2. Módszertan

A kutatás saját gyűjtésű hanganyagok alapján készült. A Kocsma-korpusz baráti összejövetelekről, kocsmai beszélgetésekről készült hangfelvételeket tartalmaz. Jelen tanulmányhoz a korpuszból 4 óra 18 percnyi hanganyagot használtam fel. Ez 8 felvételt jelent, amelyek közül a legrövidebb 9 perc 23 másodperc, a leghosszabb pedig 47 perc 35 másodperc, így átlagot számítva 32 perc 11 másodperces egy hangfájl a feldolgozott anyagok közül.

A felvételek több különböző időpontban készültek eltérő számú résztvevővel. A korpusz tartalmaz kétfős, háromfős és ötfős társalgást. Az 1. táblázat tartalmazza a társalgások adatait.

1. táblázat. A társalgások adatai

	Résztevők száma	és neme	A társalgás hossza
KO_200916-14	2	1 nő 1 férfi	9 min 3 s
KO_200919-21	5	2 nő 3 férfi	15 min 49 s
KO_200922-23	3	2 nő 1 férfi	26 min 57 s
KO_200922-22	3	2 nő 1 férfi	29 min 49 s
KO_200916-17	5	3 nő 2 férfi	38 min 40 s
KO_201027-30	5	3 nő 2 férfi	42 min 54 s
KO_201027-31	5	3 nő 2 férfi	46 min 25 s
KO_201213-33	3	1 nő 2 férfi	47 min 35 s

A kutatásban 8 adatközlő vett részt, akik egy nyelvű, köznyelvet beszélő szege di és budapesti lakosok, 3 nő és 5 férfi. Életkorukat tekintve 21 és 29 év közöttiek, akik az anonimitás megőrzése érdekében nem az igazi nevükkel, hanem fedőnevekkel szerepelnek, ahogyan azok a személyeket is, akik nem vettek részt a kutatásban, de elhangzik a nevük a felvételek valamelyikében. Az adatközlők (2. táblázat) között iskolai végzettségük szerint fele-fele arányban vannak felsőfokú tanulmányokat folytató és felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve két további adatközlő érettségivel rendelkezik; foglalkozásuk változatos.

Az adatközlők mindegyike a baráti társaság tagja, akik napi kapcsolatban vannak egymással. A társaságban van két testvérpár, illetve egy pár is.

A hangrögzítés fázisában igyekeztem minimalizálni a megfigyelői paradoxon (Labov, 1979) adatközlőkre gyakorolt hatását és maximalizálni a korpusz spon-

2. táblázat. Adatközlők

név	nem	kor	település	iskolai végzettség	foglalkozás
Etus	nő	26	megyeszékhely	egyetem	HR-es, grafikus
Feri	férfi	27	megyeszékhely	érettségi	ügyfélszolgálati munkatárs
Gábor	férfi	29	megyeszékhely	egyetem	HR-es
János	férfi	27	főváros	szakközépiskola	szakács
Jutka	nő	26	megyeszékhely	érettségi	egyetemi hallgató
Laci	férfi	24	megyeszékhely	egyetem	fordító
Lenke	nő	21	megyeszékhely	érettségi	egyetemi hallgató
Taki	férfi	21	megyeszékhely	érettségi	egyetemi hallgató

tán, természetes jellegét. A megfigyelői paradoxon minimalizálása érdekében olyan adatközlőkkel dolgoztam, akik jól ismerik egymást; a felvételeket nem stúdiókörnyezetben, hanem az általuk megszokott környezetben és élethelyzetben rögzítettem; illetve a társalgások nem irányítottak, hanem egytől egyig úgy haladtak előre, ahogy a beszélők alakították. Ezen tényezők csökkentették az adatközlők szorongását, feszélyezettségét, és növelték a természetesség mértékét. Így kellő számú adatot tudtam kiszűrni a felvételekből, és a korpusz ezáltal alkalmas lett a javítási jelenségek vizsgálatára.

Minden adatközlő beleegyező nyilatkozatban hozzájárult a kutatáshoz. A felvételek készítése előtt szóban jeleztem az adatközlők felé, hogy egy bizonyos ponton rögzíteni fogom az általuk mondottakat. A felvétel indításának és befejezésének a pontos idejét nem tudták. Ezzel biztosítottam, hogy etikusan járjak el az adatgyűjtés során, miközben a beszélgetés természetessége nem sérült. Így a korpuszom spontán, természetes társalgásokat tartalmaz.

A hangfelvételek elkészülte után a konverzációelemzés átírási konvencióinak megfelelő leíratot készítettem (lásd: Függelék). Ezután következett maga az elemzés, amely során az egyes beszédrészeket fordulókra, majd fordulónstrukciós egységekre bontottam. Megvizsgáltam a forduló lehetséges lezárási pontjait, vagyis a váltásreleváns helyeket; a szekvenciális rendezettséget, vagyis a több fordulóból álló cselekvésláncolatok sorozatát. A kiemelt példákban meg-

mértem a beszédszüneteket. Kutatásom során a legnagyobb hangsúlyt a javítási műveletek azonosítására, azok környezetének és a társalgás menetére gyakorolt hatásának vizsgálatára fordítottam. Az egyes javítási műveleteken kvalitatív elemzést végeztem, majd ezeket számszerűsítve kvantitatív módon is megvizsgáltam a javítási műveletek gyakoriságát az egész korpuszban.

3. Eredmények

3.1. A kvalitatív vizsgálat eredményei

3.1.1. Csere

Az (1) példában Etus és Lenke az irónia és az antiirónia közötti különbségről beszélgetnek.

(1) KO_200922-22

- 1 Etus: tarthatnál Gábornak kurzust [belőle.]
2 Lenke: [ja. ÖÖ] öhm viszont ugye el kell
3 különíteni az irónia meg az antiiróniát. .hh mer aaz antiirónia
4 az az amikor (.) hh ÖÖ HÚ, Etus meg megcsináltál ötvenmillió rajzot
5 EGY nap? JÓ LUSTA vagy. ez antiirónia. tehát hogy amikor
6 **pozitív [dolgokat] =**
7 Etus: [ü h ü m]
8 Lenke: = **vagy NA, negatív dolgokat mondok**, de igazából úgy értem
9 hogy ez pozitív.

Lenke a 6. sorban elhangzó *pozitív dolgokat* egységet *negatív dolgokat* egységre javítja (8. sor). Lenke egyből érzékeli, hogy felmerült egy hiba, amely javításra szorul. A beszélő olyannyira gyorsan észleli a problémát, a *vagy na* kifejezéssel egyértelművé teszi a beszélgetőpartnerre felé, hogy éppen egy felmerülő hibát javít, funkciója megegyezik azzal, mintha azt mondta volna, *jaj, rosszul mondtam*. Ez a javításkezdeményezés. Ebben az esetben Lenke ellentétes elemeket, antonimákat cserél ki egymással. A *dolgokat* szó ismétlése itt nem ismétlő funkcióval bír, csupán azért jelenhet meg a javításban is, mert egy

szorosan összekapcsolódó jelzős szintagmát alkot az előtte lévő szóval. Ezt a szoros kapcsolatot az is alátámasztja, hogy *a pozitív dolgokat* és *a negatív dolgokat* esetében mindkét szintagma ugyanazt a mondatrészi szerepet tölti be.

A (2) példában Feri cigarettával kínálja Lenkét.

(2) KO_200922-23

1 Feri: nem kérsz egy (0.5) **dobozosat, (.) egy polgárit?**

2 Lenke: ÖÖ DEE, köszönöm!

A fenti példát azért tekintem cserének, mert a baráti társaságban konvencionálisan a dobozos cigarettát *polgári cigarettának* nevezik. A *dobozosat* és a *polgárit* szavaknak tehát ugyanaz a referenciája, így szinonimának számítanak ebben a kontextusban. A *dobozosat* és a *polgárit* kifejezések tárgyragos alakban vannak, ugyanazt a szintaktikai szerepet töltik be, ez még inkább erősíti azt, hogy cseréről van szó.

3.1.2. Beszúrás

A (3) példában a beszúrás javítási műveletére láthatunk példákat:

(3) KO_200922-22

1 Etus: de mit csinálsz amúgy?

2 Lenke: dolgozok.

3 Etus: de mit?

4 Lenke: annotálok.

5 Etus: de hogy?

6 Lenke: .hh **egy fél- igazából egy félkész** öö munkát csinálok (.) meg,

7 amit (.) már valaki megcsinált, csak nem jól, (1.2) és ööm

8 Etus: de nem is hallgatsz [semmit.]

9 Lenke: [m á r] meghallgattam. nagyjából

10 emlékszem rá. MEG öö **fő- egyébként hallgatni főleg**

11 az iróniánál kell, ott meg öö (.) öö írásban is ff felismerem

12 valamennyire hogy ez lehet hogy irónia lesz. [így a] =

13 Etus: [üüm.]

14 Lenke: = szövegkörnyezetből.

A 6. sorban Lenke TCU-jának progresszivitása megszakad a *fél* szó után. Beszúr egy elemet, az *igazából* szót, visszaugrik egy korábbi pontra, amelyet megismétel: *egy fél- igazából egy félkész*. A beszélő még ki se mondja a javítandó elemet, hanem a szó közepén elvágja (*cut-off*), és ezen a ponton kezdeményezi és hajtja végre a javítást. Ez történik a *fő- egyébként hallgatni főleg* esetén (10. sor). Itt azonban nem egy szót, hanem egy két szóból álló egységet szúr be a beszélő.

3.1.3. Zárójelezés

A (4) példában Feri és Lenke a *Doktor House* sorozat egy bizonyos részéről beszélgetnek, amelyet mindketten jól ismernek. A sorozatban visszatérő elem, hogy a páciens gyakran diagnosztizálják lupusz betegséggel, de a végén kiderül, hogy hamis volt a diagnózis. A másik, sorozatot végigkísérő elem a főszereplő Vicodine-függősége. Ez a két mozzanat köszön vissza az alábbi társalgásban is.

(4) KO_200922-22

- 1 Feri: nem tom hanyadik évadba például az amikor (.) öö (.)
 2 DE AZ MÉG az elején volt. (.) hogy öö (2.0)
 3 szerintem a második évadban volt,
 4 **tudod, amikor izé .hh a a az a nyomozó vagy rendőr faszival**
 5 **[volt az a balhé, és]**
 6 Lenke: [aha, igen, igen, igen]
 7 Feri: = és akkor így a dugikészleteit így kereste, (.) és így egy
 8 [lupuszos könyvbe volt (.) belerejtve] =
 9 Lenke: [((n e v e t é s))]
 10 Feri: = és akkor mondta hogy ko ez komoly? egy lupuszos könyvbe van
 11 benne a dugi (.) izé, [vikodin, és] =
 12 Lenke: [((nevetés))]
 13 Feri: = akkor ÚGYSE KELL SOSE!

A példán több javítási műveletet lehetne szemléltetni, de a következőkben a 4–5. sorban lévő zárójelezésre fókuszálunk.

Az 1. sorban Feri egy új fordulóba kezd. A 4. sorban a zárójelezés javítási művelettel pontosít: *tudod, amikor izé .hh a a az a nyomozó vagy rendőr faszival volt az a balhé.*. Feri a történet mesélésekor többször megakad, bizonytalan és ő maga sem tudja még pontosan, hogyan formálja meg a mondanivalóját. Mivel a beszéd tervezése és kivitelezése egyszerre zajlik, ennek következtében zavar lép fel a cselekvés produkálásában (Gósy, 2005; Fabulya, 2007). A spontán tárgyalás úgy épül fel, hogy a beszélgetőpartner a válaszreakciójával kinyilvánítja, hogy hogyan értelmezte az előző fordulót (Heritage, 1984). Lenke válaszreakciója egymást követő, többszörösen kifejezett egyetértés, amellyel kifejezi, hogy megértette, hogy a sorozat mely pontjáról beszél Feri. A válaszreakcióból visszakövetkeztetve láthatjuk, hogy Feri 1–3. sorban végrehajtott cselekvése során az interszubsztitívitás sérült, és ezt sikeresen helyreállította a 4–5. sorban lévő javítással. Lenke megerősítése erre enged következtetni.

3.1.4. Kihagyás

Az (5) példában Feri arról beszél, hogy nem követi a koronavírus járvánnyal kapcsolatos híreket, mert nem szeretné stresszelni magát rajta. Emellett pedig azt gondolja, hogy már átesett a betegségen, és így kevesebb esélye van újra elkapni a vírust.

(5) KO_200922-22

- 1 Feri: nem tom, én nem is követem annyira ezt az egészet,
- 2 meer nem akarom idegesíteni magamat rajta meg
- 3 (.) meg mondom én üh annak betitulálom hogy
- 4 **én szerint- én** már túl is estem rajta.

Feri kihagyás javítási műveletet hajt végre (4. sor): a beszélő a *szerintem* szót kezdi el mondani, de végül „elvágja”, részlegesen produkálja, majd megismétli az előtte lévő *én* személyes névmást. Ez összhangban van a kihagyás fenti meghatározásával.

3.1.5. Törlés

A (6) példa jól mutatja a törlés működését:

(6) KO_201213-033

- 1 Lenke: **ketten nem olyan (0.5) öö (0.7) hát az szokatlan lenne**, ha (.)
2 a szójátékot ketten kéne.

Lenke belekezd egy fordulóba, amelynek folytonossága megszakad az *olyan* szó után a 0.5 másodperces szünettel, az *öö*-zéssel és a 0.7 másodperces szünettel. Lenke törli a megakadásjelenségek előtti beszédrészt: *ketten nem olyan*, vagyis a folyamatban lévő TCU-t és ezáltal a TCU-val végrehajtott cselekvés korábbi verzióját is. Magát a cselekvést megtartja, de végül másképpen fejezi ki a mondanivalóját.

3.1.6. Ismétlés

Az ismétlés két típusa az időnyerésre alkalmas ismétlés és az átfedéskezelő ismétlés. A (7) példában időnyerésre alkalmas ismétlés történik, amely során Etus a borfesztiválhoz fűződő emlékeit osztja meg beszélgetőtársaival:

(7) KO_200922-22

- 1 Etus: egyébként a ((torokköszörülés)) nekem a ((köhögés)) borfeszt az
2 mindig **ilyen öö ilyen számadás** az életemről, ami mindig van (.)
3 kivéve most.
4 Lenke: igen akkor most [mikor fogsz] =
5 Etus: **[hogya így öö]**
6 Lenke: = számot adni az életeredről?
7 Feri: hát, jövőre, hogyha [mázlink van]
8 Etus: [h á t ö ö]
9 Feri: ((nevetés)) (1.0) de akkor duplán kell (.) számot adni.
10 (1.5)
11 Etus: **de hogyan így, (.) hogyan így**, (.) igen, hogy ez egy olyan időszak,
12 egy alkalom amin én mindig vagyok, és akkor nem tudom,
13 átgondoltam hogy hmm, tavalgy ilyenkor, amikor a borfesztivál volt,
14 akkor ezt meg ezt csináltam, ezzel foglalkoztam, ez érdekelt, satöbbi.

Etus az *ilyen* funkciósót ismétli meg (2. sor). Feltehetőleg az ismétlés itt késleltetésre szolgál, hogy kellő ideje legyen előhívni a *számadás* tartalmat

szót. Ehhez hozzájárul még az *öö*-zés is, amellyel még több időt nyer a beszélő. Habár Schegloff (2013) a halasztó szerepű ismétléseket nem tekinti javításnak, mégis ide sorolható a jelenség az alapján, hogy ebben az esetben is megszakad a forduló progresszivitása, hogy a beszélő kezeljen egy produkcióbeli problémát (vö. Schegloff et al., 1977).

A 11. sorban ugyancsak funkciószó ismétlése történik, azonban nem egy szót, hanem két összetartozó funkciószót ismételi: *hogy így*. Az előző példával ellentétben viszont nem egy konkrét szó előhívása okozhatja a problémát, hanem egy összetett szerkezet megformálása. A progresszió megakadásához az is hozzájárul, hogy Etus kétszeri próbálkozással kísérli meg átvenni vagy visszavenni a szót, amit a beszélgetőpartnerei a beszélőváltás szabályaival összhangban vettek át tőle. Ez azt jelenti, hogy Etus nem jelöl ki más beszélőt, de záró intonációs kontúrt alkalmaz és szintaktikailag is lezártnak tekinthető a fordulója. Korábban (5. sor) Etus ugyanezt a szerkezetet produkálja, így nem csak kétszer, de háromszor hangzik el a beszédszakasz, mire sikerül megformálnia a fordulót (11–14. sor).

Az ismétlés másik típusa az átfedéskezelő ismétlés, amely során az átfedés veszélyezteti az aktuális beszélő fordulójának végrehajtását.

A (8) példában ugyancsak a Doktor House sorozatról beszélget Feri és Lenke.

(8) KO_200922-22

- 1 Lenke: nagyon jó az a sorozat is egyébként. .hh én így, akkor már az elő,
2 akkor már az első négy évad (.) ot (.) [e g y] =
3 Feri: [ühüm]
4 Lenke: = idő után már untam. mer hogy ott nagyjából [minden] =
5 Feri: [.h h]
6 Lenke: = rész ugyanarra épült,
7 Feri: [igen,] igen, mer mindig vagy lupuszt, izé,
8 diag[nosztizáltak] =
9 Lenke: [i g e h e n]
10 Feri: = [v a g y v a g y] =
11 Lenke: [EZ NEM LUPUSZ!]
12 Feri: = pedig me meningitiszt, és egyik se. ez a két lehetőség
13 volt mindig, de sose az.

A társalgásban több helyen is átfedésben beszél a két résztvevő (a 2–3. sor, 6–7. sor, 8–9. sor, 10–11. sor). A 4–5. sorban lévő átfedést azért nem sorolom ide, mert abban az esetben Feri egy mély levegővételt produkál, amely azt jelzi, hogy meg akar szólalni, de végül visszalép, feltehetőleg azért, mert nem váltásreleváns helyen tart Lenke fordulója. A vizsgálat szempontjából a 10–11. sorban lévő átfedés az érdekes, ahol Feri átfedéskezelést hajt végre. Lenke a beszélőváltás normatív szabályait megszegve, nem váltásreleváns helyen lép be (11. sor). Ezen a ponton Lenke nem akarja ténylegesen átvenni a szót Feritől, csupán a sorozatból idéz egy gyakran visszatérő mondatot. Ennek ellenére Feri fordulójának jogát fenyegeti Lenke megszólalása, ezért, hogy magánál tartsa a szót, Feri átfedésben megismétli a *vagy* mellérendelő kötőszót. Az átfedéskezelés sikeresnek bizonyul, a javítási művelettel biztosítja a forduló „életben maradását”, hiszen véghez tudja vinni szóátadás nélkül a fordulóját (12–13. sor).

3.1.7. Keresés

A (9) társalgásrészletben Lenke és Feri egy férfi nem hétköznapi öltözködésről beszélgetnek.

(9) KO_200922-22

- 1 Lenke: öö ilyen hosszú, (.) fehér haja van, (0.5) szakállá,
2 Feri: ühm
3 Lenke: és öö ilyen hon- hosszú fehér ruhában szokott öö (.) tanítani, (.) öö
4 régebben mezítláb, de [most **ilyen**] =
5 Feri: [((nevetés))]
6 Lenke: = höhő **nhem tudom ilyen (.) ilyen ilyen öö (.) üm: (.) kunkori cipőt**

Lenke különböző megakadásjelenségek sorozatát produkálja (6. sor vö. Laczkó, 2014). A *nhem tudom ilyen* egység után egy mikropauzát, az *ilyen* kifejezés kétszeri ismétlését, egyéb hezitációs jelenségeket: *öö*, *üm:*, illetve további mikropauzákat figyelhetünk meg. Maga a javítási művelet első része, a problémaforrás már korábban (4. sor) megjelenik, így az ilyen kifejezés valójában háromszor ismétlődik. Ezek a megakadások a beszélő mondanivalója megfogalmazásának nehézségeit, a beszélő bizonytalanságát fejezhetik ki (Vukov Raffai, 2016), amelyhez erősen hozzájárul a *nhem tudom* is. Végül nagy mentális erőfeszítés árán Lenkének sikerül előhívnia a kunkori cipő kifejezést. Vannak olyan esetek, amikor a nagy erőfeszítések ellenére sem sikerül megtalálni a keresett szót. Ez lehet azért, mert a keresett szóra nincsen megfelelő kifejezés az adott nyelvben, vagy teljesen hiányzik a beszélő szókincséből, vagy csak egyszerűen hiába ismeri a szót, kifejezést, az adott helyzetben nem képes előhívni a mentális lexikonból. Ilyenkor gyakran körülírást alkalmaz a beszélő (Iványi, 2002). Habár a konverzációelemzés nem bocsátkozik találgatásokba, mi lett volna a soron következő egység, feltehetőleg itt nem maga a *kunkori cipő* előhívása okozza a problémát, hanem az annak megfelelő pontos kifejezés, azonban ilyen nagy számú megakadásjelenség után a beszélő kénytelen valami mással helyettesíteni, hiszen könnyen elveszítheti a fordulóhoz való jogát.

Az (10) társalgásrészletben Jutka, Lenke és Laci egy közös ismerősük nem megfelelő viselkedéséről beszélgetnek.

(10) KO_200917-17

- 1 Laci: amúgy, (.) öö [velem (.) is a szokásosnál kevésbé] =
2 Lenke: [mondjuk csak két emberrel fogott kezét.]
3 Laci: = kedves.
4 Jutka: öö igen azt [mondta is Laci] =
5 Laci: [meg kell hagyni.]
6 Jutka: = hogy milyen izé volt hét (.) fön.
7 Laci: jaja
8 Jutka: én nem nem nagyon vet (.) tem észre
9 Jutka: de nem is figyeltem rá nagyon.
10 Laci: hm **kicsit (.) segg** volt.

A beszélgetőpartnerek alapvetően egy kényes témát boncolgatnak. Laci fordulójában (10. sor) a *kicsit* kifejezést egy szünet követi, egy mikropauza, amellyel a beszélő megszakítja a folyamatban lévő fordulóját. Ezután a *segg* diszpreferált, sértő kifejezést produkálja. Ezek együttese azt erősíti, hogy *delicate* típusú keresés történik.

A korpuszban megjelent egy hasonló, de nem teljesen azonos jelenség, amikor Lenke egy másik résztvevő díszpárnájára tesz negatív megjegyzést.

(11) KO_200922-22

- 1 Lenke: amúgy nagyon, **(1.0) rendkívül (.) SAJÁTOS** ez a párna.

Lenke ebben az esetben igyekszik elkerülni a kényes kifejezést. A *nagyon* szó kimondásakor egyértelművé teszi, hogy folytatni kívánja a már megkezdett, folyamatban lévő TCU-t. Az 1 másodperces szünet produkálása után még mindig nem tud előhívni egy olyan kifejezést, amely megfelelő lenne az adott szituációban, így a *nagyon* szót a *rendkívül* határozóval fokozza. A *rendkívül* után még egy szünetet, ezúttal egy rövidebb mikropauzát produkál, amely után megtalálja a megfelelő szót. Mivel a *sajátos* kifejezés nem tekinthető sértőnek, inkább semlegesnek, tehát nem produkál kényes kifejezést, így itt sokkal inkább a potenciálisan sértő kifejezés elkerülése, és annak egy, a szituációnak megfelelő, kevésbé sértő formájának keresése történik. Ez szorosan összefügg Leech (1983) jóvá-

hagyás maximájával, miszerint az interakcióban minimalizáljuk a partnerünk leszólását, és maximalizáljuk a partnerünk dicséretét.

3.1.8. Szekvenciaugrás

A (12) társalgásrészletben Jutka elmeséli, hogy vett le pénzt a bankkártyájáról, amikor hirtelen zajt hall.

(12) KO_200916-17

1 Jutka: én meg, direkt kerültem hogy vegyek le pénzt,

2 és aztán **kide- azt hittem jön a cica.**

3 Lenke: egyszer már elment.

4 Jutka: ja. szóval igen aztán kiderült hogy volt nálam pénz.

Jutka egy történetmesélésbe kezd, amikor egy külső tényező, egy hirtelen zaj észlelése révén megszakítja a folyamatban lévő fordulóját egy oda nem illő cselekvéssel: *kide- azt hittem jön a cica*.. A beszélő fordulójának megszakításával elhagyja az eredeti cselekvést, és azáltal, hogy Lenke erre válaszreakciót produkál, kilép az eredeti szekvenciából. Ezután pedig visszatér az eredeti fordulójához.

A korpuszban egy más, de kétségtelenül hasonló jelenség is történik. Feri, Etus és Lenke a borkészítésről beszélnek. Feri elmeséli, hogy a nővére és a párja Albertirsán éltek, és ott készítettek bort. Etusnak és Lenkének az Albertirsa településnevet meghallva eszébe jut a 2010 környékén, interneten felkapott Albertirsa fociinduló, amit énekelni kezdenek.

(13) KO_200922-22

1 Feri: nekem izé nővérem párja mikor öö Albertirsán laktak,

2 Etus: AL[BERTIRSAA]

3 Lenke: [ALBERTIRSAA]

4 Feri: [i g e h e n] (.) igen.

5 (1.0)

6 Feri: így izé, ő csinált bort, így együtt szüreteltük így családdal.

Feri belekezd egy fordulóba, egy történetmesélésbe (1. sor). Egy fordulókonstrukciós egységet produkál, amit csak részben tud végrehajtani, erre a

záró intonációs kontúr elmaradása enged következtetni. A TCU befejezését Etus és Lenke énekléssel való belépése akadályozza meg. A két beszélő nem váltásreleváns helyen lép be, sértve ezzel a beszélőváltás normatív szabályait. Ezen a ponton azonban Etus és Lenke nem akarja átvenni a szót, csak egyfelől kinyilvánítják a településhez kapcsolódó élményüket, másfelől pedig színesítik Feri történetét. Itt tehát megszakad a cselekvés progresszivitása, azonban a szekvenciaugrás schegloffi leírásával ellentétben nem az eredeti beszélő, hanem beszélgetőpartnerei szakítják meg azt egy oda nem illő cselekvéssel, vagyis az énekléssel. Feri az éneklésre nevetve helyesel, vagyis válaszreakciót produkál, amivel maga is elhagyja az eredeti fordulót, majd a válaszreakciója után csak egy 1 másodperces szünet után tér vissza rá. Ez alapján a szekvenciaugrással rokon jelenségnek tekintem a fenti műveletet.

3.1.9. Újrarendezés

Az újrarendezés az angol nyelvű meghatározástól eltérően valósult meg a korpuszban. Ezt a műveletet először Schegloff (2013) nyomán Sidnell példáján keresztül mutatom be, majd ezt összevetem a saját korpuszomból vett példával.

(14) Sidnell, 2006

1 Que: But do you **get alway– d’ you always get** called on?

Az angol nyelvben az *always* gyakoriságot kifejező határozó grammatikusan az alany után, de még az ige előtt áll. A fenti példában Que a forduló első verziójában nem ezt a szórendet használja, hanem felcseréli az igét és az *always* kifejezést. A szó elvágása, az *alway–* után egyből javítja a problémát.

A fentivel nem azonos, de hasonló jelenség történik az alábbi, saját korpuszban található példában:

(15) KO_201027-30

1 Lenke: **kiesett** a (1.5) magától **esett ki**,

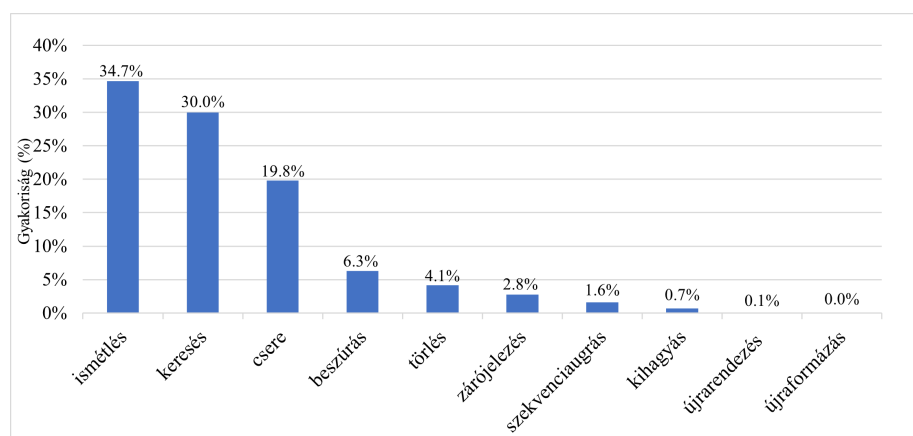
A fenti példában Lenke megszakítja a fordulóját egy 1.5 másodperces szünettel, majd beszúr egy elemet: *magától*, ezután pedig újraprodukálja a *kiesett*

elemet ezúttal felcserélve az igekötőt és az igét. Itt felvetődik, hogy a beszúrás révén inherens ismétlés történik. Annak alapján, hogy a megismételt egységet más formában produkálta a beszélő, a csere lehetősége is felmerül. Itt azonban a beszúrás megköveteli a szórendi változtatást, hiszen a *magától* fókuszpozícióba kerül, emiatt az igekötőt át kellett rendezni az ige mögé. Mivel a fenti példa összecseng az újrendezés definíciójával, miszerint a beszélő módosítja a nyelvtani egységek sorrendjét, ennek alapján sorolom az újrendezés kategóriájába.

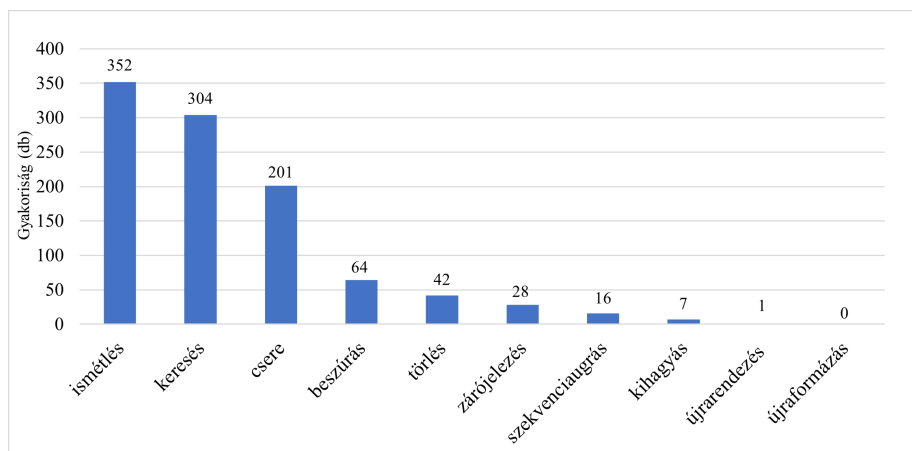
3.2. A kvantitatív vizsgálat eredményei

A magyar nyelvre vonatkozóan nem született még teljes, átfogó tanulmány a tíz javítási műveletről, ezért nincsenek számadataink az összes művelet előfordulásáról. Németh (2012) az ismétlés és a csere interakciós funkcióját vizsgálta a magyar nyelvben, amely során megállapította, hogy az ismétlés preferenciát mutat a cserével szemben, ennek alapján feltehetőleg gyakoribb művelet a magyar nyelvben.

Habár Kitzinger (2013) a cserére és a beszúrára gyakori javítási műveletként hivatkozik, ezt nem támasztják alá szám adatok. A kvantitatív elemzés a tíz javítási művelet gyakoriságát mutatja be a magyar nyelvű saját korpuszban. A teljes korpusz 1016 javítási műveletet tartalmaz. A különböző típusok eltérő arányban jelentek meg a korpuszban (1. és 2. ábra).

1. ábra. A javítási műveletek gyakorisága (%)

2. ábra. A javítási műveletek gyakorisága (db)

A javítási műveletek gyakorisági sorrendje a következő: ismétlés, keresés, csere, beszúrás, törlés, zárójelzés, szekvenciaugrás, kihagyás és újrendezés; az újraformázás egyáltalán nem jelent meg a korpuszban.

A jelen korpuszban korábbi kutatási eredményekkel összhangban az ismétlés mutatta a legnagyobb gyakoriságot. Ezek leginkább tartalmas szavakat megelőző funkciószó-ismétlések voltak, amelyek időnyeresre alkalmas funkciót láttak el. Mivel a keresés egyik altípusa, a *precise* típusú keresés gyakran egybevág az időnyerő funkciót betöltő ismétléssel, így a javítások egy részében egyszerre beszélhetünk ismétlésről és keresésről.

A vizsgálat során összehasonlítottam az ismétlés két típusának arányát, amely a következő: 15% átfedéskezelés és 85% időnyeres. Az ismétlés időnyerő funkciót betöltő típusa tehát jóval többször fordult elő a társalgásokban. Ennek oka, hogy a soron következő szavak, kifejezések előhívása során a beszélő gyakran akadályokba ütközik, nem képes, vagy csak nagyobb mentális erőfeszítés árán képes előhívni a keresett szót. A jelen vizsgálatban az újraindításokat, vagyis azokat az eseteket is ismétlésnek tekintettem, amikor a javításkezdeményezés még a szó felismerhetőségi pontja előtt történik (pl.: *minde mindegyik*) (Németh, 2017). Az ismétlések típusainak arányát befolyásolta a beszélők száma. Ötfős társalgások esetén az időnyerő funkciót ellátó ismétlések az ismétlések

számának 79%-át, míg az átfedéskezelő ismétlések a 21%-át tették ki. Háromfős társalgások esetén pedig az időnyerő funkciót betöltő ismétlés 91%-ot, az átfedéskezelő ismétlés pedig 9%-ot mutatott. Ez feltehetőleg annak köszönhető, hogy egy több résztvevős társalgásban lényegesen több átfedés van, sokkal inkább meg kell küzdeni a szó jogáért, így a beszélők igyekeznek átfedéskezelő ismétléssel biztosítani a fordulóhoz való jogukat (vö. Schegloff, 2013).

A keresés két típusa ugyancsak eltérő arányban jelent meg a korpuszban. A *precise* típusú keresés a keresések 97%-át, a *delicate* típusú keresés pedig a keresések 3%-át adta. A *precise* típusú keresés az időnyerő funkciót betöltő ismétléshez hasonlóan a beszédtervezési nehézségekkel van összefüggésben, így a nagyarányú előfordulása nem meglepő.

A csere esetén a beszélő általában a problémaforrással azonos TCU-ban hajtotta végre a javítást, de előfordult olyan eset is, amikor a csere azonos fordulóban, de már váltásreleváns hely után valósult meg. A csere gyakran járt együtt a kereséssel az *izé* mint lexikális kitöltőelem révén, melynek során a beszélő helyettesít egy lexémát, amely átmenetileg nem elérhető a mentális lexikonból (Fabulya, 2007). A csere az egyes társalgásokban közel azonos arányban jelent meg, nem befolyásolta a beszélők száma.

A beszúrás esetén általában nem egy nyilvánvaló hiba javítása, hanem a forduló finomra hangolása történt. A beszélők általában akkor alkalmazták ezt a műveletet, amikor mondanivalójuk egy bizonyos szegmensét színesíteni, pontosítani, illetve enyhíteni kívánták. A zárójelezés leginkább történetmesélés során fordult elő, amellyel a beszélő biztosította a történet követhetőségét azáltal, hogy vagy egy résztvevők által nem ismert háttérinformációt szűrt be zárójeles megjegyzésként, vagy egy résztvevők által ismert információt idézett fel a követhetőség érdekében.

Mind a törlés, mind a kihagyás esetén egy korábbi egység törlése történt. A törlésnél a beszélők ugyanazon cselekvést produkáltak másképpen, pontosítva, gyakran a társas interakció preferenciarendszerét figyelembe véve. Ez általában egy egész fordulókonstruktív egységnyi beszédrészt érintett. A kihagyás ezzel szemben egy szót, összetett kifejezést vagy jelzős szerkezetet érintett.

A szekvenciugrást gyakran valamilyen külső, az aktuális forduló cselekvésétől független tényező váltotta ki, amelyet a beszélő azonnal közölni kívánt. Mivel a hanganyagok nem stúdiókörnyezetben, hanem kötetlen kocsmai beszélgetés során lettek rögzítve, így gyakori volt, hogy a beszélők öngyűjtőkéréssel, illetve dohányzásra invitálással szakították meg a fordulót, elhagyva ezzel az eredeti cselekvést és megszakítva a szekvenciát.

Az újrendezés az egész korpuszban csak egy előfordulást mutatott. Ennek oka feltehetőleg a magyar és az angol nyelv eltérő grammatikai szerkezete. Ez összecseng azzal, hogy a nyelvek grammatikai szerkezete befolyásolja a javításra alkalmas stratégiákat (Kitzinger, 2013). Az újraformázás egyáltalán nem fordult elő a korpuszban, amely ugyancsak grammatikai okokkal magyarázható.

4. Következtetések

A tanulmány célja magyar nyelvű spontán, baráti társalgásokban megjelenő javítási műveletek elemzése a konverzációelemzés elméleti keretén belül. A csere, a beszúrás, a zárójelzés, a kihagyás, a törlés, az ismétlés, a keresés, a szekvenciaugrás, az újraformázás és az újrendezés elemzése saját korpuszom alapján történt. A korpuszban ezek közül csak az újraformázás nem fordult elő; így az első hipotézisem, miszerint megjelenik mind a tíz, a konverzációelemzés által eddig feltárt javítási művelet, nem teljesült. A második hipotézisem szerint a javítási műveletek többnyire megegyeznek az angol szakirodalom meghatározásával, de lesznek olyan esetek, amelyek a nyelvek különböző grammatikájából fakadóan eltérést mutathatnak. Az eredmények szerint a magyar nyelvű korpuszban megjelent javítási műveletek többnyire azonosak voltak az angol nyelvű példákkal, de voltak olyan egyedi esetek, amelyek eltérést mutattak. Azonosságot mutatott a csere, a beszúrás, a zárójelzés, a kihagyás, a törlés, az ismétlés két típusa, a *precise* és a *delicate* típusú keresés és a szekvenciaugrás. A *delicate* típusú keresés (11-es példa), a szekvenciaugrás (13-as példa) megjelent a meghatározástól részben eltérő módon is. A 11-es példában bemutatott *delicate* típusú keresés abban tért el a meghatározástól, hogy a beszélő ahelyett, hogy

sértő kifejezést produkált volna, keresett egy, a szituációnak megfelelő semleges kifejezést. Így tehát a potenciálisan sértő kifejezés elkerülése, és annak kevésbé diszpreferált formájának keresése történt. A 13-as példában bemutatott szekvenciaugrás esetén a meghatározással ellentétben nem az eredeti beszélő, hanem beszélgetőpartnerei szakították meg a forduló progresszivitását egy oda nem illő cselekvéssel, vagyis az énekléssel. Ez azt eredményezte, hogy az eredeti beszélő válaszreakciót produkált, ezáltal ő maga hagyta el a fordulóval végrehajtott cselekvést, és lépett ki a szekvenciából. Az újrendezés a meghatározásnak megfelelő módon nem jelent meg, csak némi eltéréssel. A 15-ös példában bemutatott újrendezés esetén felmerült, hogy az újrendezett forma a beszúrás révén egy inherens ismétlés, illetve mivel a megismételt formában a beszélő az ígét és az igekötőt felcserélte, a csere lehetősége is. Azonban ebben az esetben a beszúrás megkövetelte a szórendi változtatást, hiszen a beszúrt elem fókuszpozícióba került, emiatt az igekötőt át kellett rendezni az ige mögé. Ezek az eltérések a műveletek új vonásait mutatták meg. Érdeemes lenne további vizsgálat alá vetni őket bizonyos nyelvspecifikus műveletek felismeréséhez.

A tíz javítási művelet gyakoriságának elemzése azt mutatta, hogy ezek gyakorisági sorrendje a következő volt a korpuszban: ismétlés, keresés, csere, beszúrás, törlés, zárójelzés, szekvenciaugrás, kihagyás, újrendezés. Ismétlés esetén jóval nagyobb számú előfordulást mutatott az időnyerő funkciót betöltő ismétlés, keresés esetén pedig a *precise* típusú keresés. Az időnyerésre alkalmas ismétlés gyakran együtt járt a *precise* típusú kereséssel. Az átfedéskezelő ismétlések számát befolyásolta a beszélők száma: több résztvevő esetén nagyobb előfordulást mutattak. Mivel a *delicate* típusú keresés a *precise* típusú kereséssel ellentétben kifejezetten a tabu, potenciálisan sértő kifejezések esetén történik, kisszámú előfordulásának oka egyrészt az lehet, hogy egy társalgásban viszonylag ritkán jelennek meg ezek a diszpreferált nyelvi jelenségek, másrészt pedig, hogy az adatközlők baráti, illetve rokoni kapcsolatban vannak egymással, így kevésbé feszélyezi őket a kényes kifejezések produkálása.

Az újrendezés csupán egy esetben jelent meg a korpuszban, amely grammatikai okokra vezethető vissza. Mivel a kihagyás és az újrendezés nagyon

alacsony előfordulást mutatott, illetve az újraformázás egyáltalán nem jelent meg, figyelembe véve azt, hogy mindhárom javítási művelet a törléshez hasonlóan működik, érdemes lenne ezeket a kategóriákat összevonni, amely által könnyebb, hatékonyabb lenne a javítási műveletek kategóriákba sorolása.

A jelen kutatásban hétköznapi, spontán, baráti társalgásokban megjelenő javítási műveleteket vizsgáltam a konverzációelemzés elméleti keretén belül. Mivel a korpusz csak kötetlen, hétköznapi beszélgetéseket tartalmaz, érdemes lenne megvizsgálni és összevetni más szituációban és környezetben rögzített, különböző demográfiai státuszú beszélők társalgásait is, amely során kimutathatóak lennének az esetleges interakciós sajátosságok.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok témavezetőmnek, Dr. Németh Zsuzsannának és a lektoroknak, hogy értékes, építő jellegű megjegyzéseikkel hozzájárultak a tanulmány elkészüléséhez.

Hivatkozások

- Fabulya, M. (2007). Izé, hogyishívják, hogymondjam: Javítást kezdeményező lexikális kitöltőelemek. *Magyar Nyelvőr*, 131, 324–342.
- Fox, B., Wouk, F., Hayasi, M., Finckle, S., Tao, L., Sorjonen, M.-L., Laakso, M., & Hernandez, W. F. (2009). A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In J. Sidnell (Ed.), *Conversation Analysis: Comparative Perspectives* (pp. 60–103). Cambridge: Cambridge University.
- Gósy, M. (2004). A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. *Beszédkutatás 2004*, (pp. 6–186).
- Gósy, M. (2005). *Pszicholingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gyarmathy, D. (2009). A beszélő bizonytalanságának jelzései: ismétlések és újraindítások. *Beszédkutatás, 2009*, 196–216.

- Heritage, J. (1984). *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Horváth, V. (2014). *Hezitációs jelenségek a magyar beszédben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Iványi, Z. (2001). A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr.*, 125, 74–93.
- Iványi, Z. (2002). A szókincs hiányosságainak problémája hétköznapi beszélgetésekben. *Nyelvtudományi Közlemények*, 99, 281.
- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols with an introduction. In G. H. Lerner (Ed.), *Conversation Analysis: Studies from the First Generation* (pp. 13–31). Amsterdam: John Benjamin.
- Kitzinger, C. (2013). Repair. In J. Sidnell, & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (pp. 229–256). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Labov, W. (1979). A nyelv vizsgálata társadalmi összefüggésben. In C. Pléh, & T. Terestyéni (Eds.), *Beszédaktus – kommunikáció – interakció* (pp. 365–398). Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Laczkó, M. (2014). Hezitálássorozatok a spontán beszédben: gyakoriság, forma és funkció. *Magyar Nyelvőr*, 138, 315–327.
- Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Lerner, G. (2013). On the place of hesitating in delicate formulations: a turn constructional infrastructure for collaborative indiscretion. In M. Hayashi, G. Raymond, & J. Sidnell (Eds.), *Conversational Repair and Human Understanding* (pp. 95–134). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lipóczi, B. (2020). *Történetmesélés magyar nyelvű társalgásokban. Szakdolgozat*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék.
- Németh, Z. (2012). Az ismétlés és a csere interakciós funkciói magyar nyelvű spontán társalgásokban. *Beszédkutatás*, (pp. 154–167).

- Németh, Z. (2014). A javítási műveletek jelöltségi hipotézise. *Jelentés és Nyelvhasználat*, 1, 29–54.
- Németh, Z. (2017). Négy javítási művelet interakciós funkciói magyar nyelvű társalgásokban. In T. Szécsényi, & E. N. T. (Eds.), *Stratégiák és struktúrák: tanulmányok Kenesei István 70. születésnapjára* (pp. 207–225). Szeged: JATEPress.
- Németh, Z. (2020). A nemlexikális öö hang interakciós szerepének elemzése magyar nyelvű társalgásokban. *Jelentés és Nyelvhasználat*, 7, 23–50.
- Rieger, C. (2003). Repetitions as self-repair strategies in english and german conversations. *Journal of Pragmatics*, 35, 47–69.
- Schegloff, E. A. (1987). Analyzing single episodes of interaction: An exercise in conversation analysis. *Social Psychology Quarterly*, 50, 101–114.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence organization in interaction: A primer in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University.
- Schegloff, E. A. (2013). Ten operations in self-initiated, same-turn repair. In M. Hayashi, G. Raymond, & J. Sidnell (Eds.), *Conversation Repair and Human Understanding* (pp. 41–70). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E. A., Jefferson, G., & Sacks, H. (1977). The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language*, 53, 361–382.
- Sidnell, J. (2006). Repair. In J. O. Ostman, & J. Verschueren (Eds.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Ullmann, S. (1967). *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Basil Blackwell.
- Vukov Raffai, É.. (2016). A diskurzusjelölő-választások életkori sajátosságai az *így, ilyen, hát, mondjuk, ugye* esetében. *Magyar Nyelvőr*, 140, 483–497.

Wilkinson, S., & Weatherall, A. (2011). Insertion repair. *Research on Language and Social Interaction*, 44, 65–91.

Függelék

A példákban használt átírási konvenciók (Jefferson, 2004)

(.)	mikropauza; 0.5 másodpercnél rövidebb szünet
(2.0)	megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
]ja	a bal oldali szögletes zárójel az átfedés, vagyis az egyszerre beszélés kezdetét jelenti
[aha	az egyenlőségjel összekapcsolja ugyanazon beszélő folyamatos beszédének részeit,
=	ha azokat egy másik beszélő közbeszólása miatt az átírásban meg kell szakítani
]a]	a jobb oldali szögletes zárójel az átfedés végét jelzi; az átfedésben lévő egységek
aha]	mindig pontosan egymás alá kerülnek
.hh	hallható lélegzetvétel; jelezheti a beszédszándékot
nem,	a vessző folytatólagos intonációt jelez
nem	a pont eső intonációt jelez; ez nem feltétlen esik egybe a szerkezeti egység végével
NEM	a nagybetűs írás nyomatékos, hangsúlyos közlés jelez;
	a hangerő magasabb az átlagoshoz képest
nem?	a kérdőjel emelkedő intonációt jelez
neem	a betűk duplikálása hangnyújtást/hangnyúlást jelez
nemm	
ne-	a kötőjel a szó elvágását (cut-off) jelöli
((nevetés))	dupla zárójel egy olyan eseményt ír le, amit hanghatásokkal nem lehet érzékeltetni
((köhögés))	